

Waar komt *pindakaas* vandaan?
en 99 andere vragen over woorden

Waar komt *pindakaas* vandaan?

en 99 andere vragen over woorden

Instituut voor Nederlandse Lexicologie (INL)
Genootschap Onze Taal
AUP

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door een bijdrage van de stichting Vrienden van Onze Taal.

Een eerdere editie van dit boek verscheen onder dezelfde titel, als uitgave van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie en het Genootschap Onze Taal

Waar komt pindakaas vandaan? is een uitgave van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie (Leiden) en het Genootschap Onze Taal (Den Haag)

ISBN 978 90 8964 850 1
e-ISBN 978 90 4852 707 6 (pdf)
NUR 624

Samenstelling: Laura van Eerten (INL), Raymond Noë (Onze Taal)
Auteurs: Laura van Eerten, Josefien Sweep, Rob Tempelaars, Boukje Verheij,
Vivien Waszink (INL), Raymond Noë (Onze Taal)
Redactie: Kees van der Zwan (Onze Taal)
Illustraties: Frank Landsbergen
Omslagontwerp: Suzan Beijer, Amersfoort

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

© Instituut voor Nederlandse Lexicologie / Genootschap Onze Taal / Amsterdam
University Press B.V., Amsterdam, 2014
www.inl.nl / www.onzetaal.nl / www.aup.nl

Vooraf

Je kunt 'ladderzat' zijn, de trap omhoog naar de vierde 'verdieping' nemen, een 'kleedje' kopen, iemand een 'nieuwsgierig aagje' noemen en hem of haar vervolgens 'bij de lurven pakken'. Zulke uitdrukkingen en woorden zijn dagelijks vele malen te horen, en iedereen begrijpt wat ermee wordt bedoeld. Maar niet iedereen zal erbij stilstaan wat sommige van die woorden precies te betekenen hebben. Wat heeft dronken zijn met een ladder te maken? Waarom heet een verdieping niet een 'verhoging'? En was er niet een streek waar je een 'kleedje' ook kunt aantrekken? Heeft er ooit een Aagje bestaan die heel nieuwsgierig was? Wie was dat? Wanneer was dat? En waar zitten je 'lurven'? Vroeg of laat komt er een moment dat je je zoiets opeens afvraagt.

Voor zulke momenten is er dit boekje. Het zet vraagtekens bij alledaagse en ogenschijnlijk vanzelfsprekende woorden, en het geeft de antwoorden: vaak verrassend en altijd boeiend. Het Instituut voor Nederlandse Lexicologie (INL) en het Genootschap Onze Taal sloegen er de handen voor ineens: ze bundelden hun kennis op het gebied van woorden, én hun ervaring met gedegen bronnen als het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, het *Algemeen Nederlands Woordenboek*, het *Etymologisch Woordenboek van het Nederlands* en de onvolprezen *Etymologiebank*.

Bovenal stelden de twee instituten samen alles in het werk om die informatie op een heldere manier te presenteren. Zodat iedereen snel een onderhoudend antwoord krijgt op de vraag 'Waar komt *pindakaas* vandaan?', en op nog 99 andere prikkelende vragen over woorden.

Inhoud

Vooraf	5
Waar komt <i>pindakaas</i> vandaan?	11
Is hardlopen hetzelfde als 'joggen'?	12
Waarom heet een ui in het zuiden een 'ajuin'?	13
Wat is een heug ? En een 'meug'?	14
Wat heeft een computerbug met insecten te maken?	15
Hoe is het woord <i>tulp</i> ontstaan?	17
Hoe alleen is 'moederziel alleen'?	18
Waarom heten gewelddadige voetbalsupporters 'hooligans'?	19
Waarom zeg je van een dronkenlap dat hij 'een stuk in zijn kraag ' heeft?	20
Wat is een sjibbolet ?	21
Waarom heet een verdieping niet een 'verhoging'?	22
Heeft <i>borstplaat</i> iets met het lichaamsdeel te maken?	23
Wat is kattenbrood ?	24
Waarom heet het miserabele gevoel na een avondje doorzakken een kater ?	25
Waar komt het woord <i>stapelgek</i> vandaan?	27
Wat doet die kraai in de uitdrukking <i>kind noch kraai hebben</i> ?	28
Heet een schout-bij-nacht zo omdat hij 'schouwt bij nacht'?	29
Als je achterbaks kunt zijn, waarom dan niet ook voorbaks ?	30
Hoe komen de tv-programma's <i>Koefnoen</i> , <i>Jiskefet</i> en <i>Hadimassa</i> aan hun naam?	31
Wat is er mis met een salonsocialist ?	32
Wat heeft een dukdaif ('meerpaal') met een viaduct te maken?	33
Wat heb je eigenlijk opgegeten als je 'je laatste oortje hebt versnoept'?	34
Is een schoon meisje altijd fris gewassen?	35
Wat betekent <i>sinaas</i> in <i>sinaasappel</i> ?	36
Wat voor taal is koeterwaals ?	37

Wat is een patchworkgezin ?	39
Is een hangmat wel een ‘mat die hangt’?	40
Wat zijn lurven en kladden ?	41
Wil je eigenlijk wel ‘de gedoodverfde winnaar’ zijn?	42
Waarom wordt het Openbaar Ministerie vaak ook ‘het parket ’ genoemd?	43
Wat betekent het als je swag of swagger hebt?	44
Waarom heet een potlood eigenlijk potlood ?	45
‘Het botert niet tussen die twee’ – wat betekent boteren oorspronkelijk?	46
Waar komt sjoel in sjoelbak vandaan?	47
Waarom heet een moedervlek niet ‘vadervlek’?	49
Wat leer je iemand eigenlijk als je hem ‘ mores leert’?	50
Past een kleed in een tas ?	51
Waarom heet een promotiefilmpje voor een nieuwe film een trailer ?	52
Wat is de herkomst van hoax ?	53
Waarom heet een uiterste tijdslimiet een deadline ?	54
Als iets afgezaagd is, is er dan gebruikgemaakt van een zaag?	55
Waarom zeggen we tachtig en niet achtig ?	56
Waar zijn de prinsjes op Prinsjesdag ?	57
Is kabeljauw hetzelfde als bakkeljauw ?	58
Waarom heet een tegemoetkomende auto of fiets een tegenligger ?	59
Wat vang je als je ‘ bot vangt’: een platvis of een deel van een skelet?	61
Wat betekent makken in <i>geen cent te makken hebben</i> ?	62
Waarom is een gemakkelijk klusje een eitje of een fluitje van een cent ?	63
Hoe komen we aan het woord cartoon ?	64
Waar komt het woord wrang vandaan?	65
Wat betekent weer in <i>weerwolf</i> ?	66
Wat doet die deur in <i>zo gek als een deur</i> ?	67
Wat is het verschil tussen een frikandel en een frikadel ?	68

Wat hebben <i>roken</i> en <i>zuipen</i> met elkaar te maken?	69
Wat heeft de uitdrukking <i>je stierlijk vervelen</i> met het dier te maken?	71
Wat is de overeenkomst tussen een <i>sprinkhaan</i> en een <i>haan</i> ?	72
Heeft <i>een zware dobber aan iets hebben</i> te maken met vissen?	73
Wat zijn <i>argusogen</i> ?	74
Wat is een <i>kontstopje</i> ?	75
Wat betekent <i>roeke</i> in het woord <i>roekeloos</i> ?	76
Waarom heet een grammofoonplaat ook wel een <i>album</i> ?	77
Waarom noemen we een <i>stoep</i> ook een <i>trottoir</i> ?	78
Is het woord <i>nylon</i> echt samengesteld uit <i>NY</i> (New York) en <i>Lon</i> (Londen)?	79
Waarom spreken we van <i>mierzoet</i> ?	80
Is het woord <i>boterham</i> ontstaan uit <i>boter</i> en <i>ham</i> ?	81
Ga je 'de <i>pijp uit</i> ' door overmatig pijproken?	83
Hebben <i>lucifers</i> iets met de duivel te maken?	84
Waar komt de naam <i>slavink</i> vandaan?	85
Hebben de woorden <i>margarine</i> en <i>margarita</i> met elkaar te maken?	86
Heeft 'nieuwsgierig <i>Aagje</i> ' echt bestaan?	87
Gijzelt een <i>gijzelaar</i> ?	88
Heeft <i>bockbier</i> iets met mannelijke geiten te maken?	89
Waar komt <i>buskruit</i> vandaan?	90
Waarom heet een condoom ook wel een <i>kapotje</i> ?	91
Waar komt de uitdrukking <i>roken als een ketter</i> vandaan?	93
Waarom heet friet met kaas en shoarma een <i>kapsalon</i> ?	94
Waar komt het woord <i>hufter</i> vandaan?	95
Wat voor plaat poetst iemand die 'de <i>plaat poetst</i> '?	96
Waar zit je eigenlijk echt als je 'in de <i>penarie</i> zit'?	97
Wat doen die bonen in de uitdrukking <i>in de bonen zijn</i> ?	98
Waarom komt iets 'voor de <i>bakker</i> ' en niet 'voor de slager'?	99
Waar komt het woord <i>onverveerd</i> in het Wilhelmus vandaan?	100

Waarom is het goed als iets je ‘geen windeieren legt’?	101
Heeft <i>verkikkerd zijn op iets of iemand</i> iets te maken met kikkers?	102
Wat doe je eigenlijk letterlijk als je iemand ‘om zeep brengt’?	103
Waarom krijgt iemand ‘de zak’ en ‘pakt’ hij ‘zijn biezen ’?	105
Wat hebben de woorden <i>viool</i> en <i>cello</i> met elkaar te maken?	106
Zijn de ork en de oger familie van elkaar?	107
Waarom heet het &-teken ampersand ?	108
Betekent <i>gate</i> wel echt schandaal ?	109
Loverboys zijn toch helemaal geen lieverdjes?	110
Wat heeft <i>opschorten</i> met een schort te maken?	111
Waar komt de hamburger vandaan?	112
Waar komt <i>ladderzat</i> vandaan?	113
Waar komen de woorden <i>brainstorm</i> en <i>denktank</i> vandaan?	115
Waar staat <i>sperzie</i> in <i>sperzieboon</i> voor?	116
Droeg Assepoester wel echt glazen muiltjes ?	117
Heb je pantoffels aan als je ‘uit je slof schiet’?	118
Welke ‘walletjes’ worden bedoeld in <i>van twee walletjes eten</i> ?	119
Waar ga je naartoe als je ‘naar de filistijnen ’, ‘naar de gallemiezen ’ of ‘naar de barbiesjes ’ gaat?	120
Register	123

Waar komt *pindakaas* vandaan?

Pindaboter, pindapasta en pindasmeersel. Die woorden klinken alle drie heel normaal. Maar *pindakaas*, de officiële Nederlandse aanduiding voor het broodbeleg gemaakt van gemalen pinda's, doet wat raar aan. Want wat heeft het smeersel met kaas te maken?

Het woord *pindakaas* is ouder dan het broodbeleg dat wij vandaag de dag kennen. In Suriname werd in de achttiende eeuw het woord *pienda-dokoën* gebruikt voor een blokvormige massa gestampde pinda's. Van dat blok werden plakjes afgesneden voor op brood, net als bij kaas. In een woordenlijst vertaalde een Duitse zendeling in 1783 *pienda-dokoën* als *Pinda-Käse*, dat later weer in het Surinaams-Nederlands belandde als *pienda-kassie*, en in het Nederlands terechtkwam als *pindakaas*.

In de negentiende eeuw werd in Amerika het smeersel uitgevonden, een bijproduct van pindaolie – en meteen een handige oplossing voor het pindaoverschot. Toen het broodbeleg na de Tweede Wereldoorlog in Nederland terechtkwam, is daarvoor het Surinaams-Nederlandse woord *pindakaas* overgenomen. Het was misschien logischer geweest om voor het goedje de naam *pindaboter* te kiezen, net zoals gebeurd is in het Engels (*peanut butter*), het Duits (*Erdnussbutter*) en het Frans (*beurre de cacahuètes*). Maar *boter* was in die tijd een beschermde term; volgens de Nederlandse Boterwet uit 1889 mocht alleen echte roomboter de naam *boter* dragen.

Is 'hardlopen' hetzelfde als 'joggen'?

Veel hardlopers gruwen van het woord *joggen*. Het doet hen denken aan mannen met bierbuiken, rode hoofden en zweetbanden, niet aan echte hardlopers. Is dat terecht? Is er wel een betekenisverschil tussen *joggen* en *hardlopen*?

Hardlopen is oorspronkelijk prestatiegericht. In de woordenboeken is de eerste betekenis van het woord 'om het snelst lopen, als wedstrijd'. *Joggen* staat voor 'hardlopen als ontspanning'. Het is ontleend aan het Engelse *to jog* en komt sinds 1979 in het Nederlands voor. Toen hardlopen in de jaren negentig een populaire sport werd, ging men dat *joggen* gebruiken om aan te geven dat het om de recreatieve soort ging. Inmiddels is *joggen* verouderd en heeft *hardlopen* beide betekenissen gekregen: zowel de prestatiegerichte als de recreatieve. Maar oorspronkelijk is *joggen* dus wel degelijk iets anders dan *hardlopen*.

In Vlaanderen ligt het iets anders. Daar komt het woord *hardlopen* niet of nauwelijks voor. Met *lopen* geef je daar al aan dat je gaat rennen. Dat is niet zo vreemd, want de oudste betekenis van *lopen* is 'hardlopen, rennen'. Gaandeweg heeft *lopen* in Nederland het betekenselement 'snelheid' verloren, maar in België is dat nog intact. Intussen werd *joggen* ook in België wel gebruikt, maar tegenwoordig verwijst *lopen* daar – net als *hardlopen* in Nederland – naar zowel de recreatieve als de prestatiegerichte kant van de zaak.

Overigens hebben hardlopers het in Nederland onderling ook over 'lopen' als ze hardlopen bedoelen.

Waarom heet een 'ui' in het zuiden een 'ajuin'?

Hoe noem je een eetbare, uit laagjes bestaande bol met een scherpe geur en pittige smaak? 'Een ui', zullen de meeste Nederlanders zeggen. Het antwoord van Vlamingen is: 'een ajuin'. Waarom wordt een ui in Vlaanderen 'ajuin' genoemd?

Eigenlijk kunnen we de vraag beter omdraaien: waarom zeggen Nederlanders 'ui' in plaats van 'ajuin'? Het woord *ajuin* is ontleend aan het Franse *oignon*. Het Franse woord gaat op zijn beurt weer terug op de Latijnse vorm *unio*. *Ajuin* verdrong in de dertiende en veertiende eeuw het oudere Nederlandse woord *look*. Als zelfstandig naamwoord is *look* in de standaardtaal helemaal verdwenen, maar we zien het nog wel terug in woorden als *knoflook* en *bieslook*. In Vlaanderen bestaat *look* nog wel, maar dan alleen in de betekenis 'knoflook'.

Maar hoe zit het dan met *ui*? Dat is van oorsprong een Hollands-Utrechtse dialectvorm die ontstaan is uit het Middelnederlandse *uijen*. Het woord *uijen* is weer een variant van *ajuin*; het is afkomstig uit de Brabantse, Zeeuwse en Vlaamse dialecten. Vanwege de *-en* aan het eind werd *uijen* na verloop van tijd opgevat als meervoudsvorm. In de zeventiende eeuw ontstond daarom het nieuwe enkelvoud *ui*.